

On són les dones?

Representació femenina i gènere al teatre llatí

M. Teresa Quintillà Zanuy

mquintil@xtec.cat

Club de Lectura dels Clàssics 2023

**Biblioteca Pública de Tarragona, La Casa dels Clàssics
i Festival Tarraco Viva**

Dona i comèdia - perspectives d'anàlisi

1. La dona com a espectadora
2. La dona com a autora
3. La dona com a intèrpret
4. La dona com a personatge
5. La dona com a referent

1. LA DONA COM A ESPECTADORA

GRÈCIA: manca de proves concloents

a- Comèdia antiga (Aristòfanes): manca de testimonis sobre presència de dones – cap prohibició

b- Comèdia mitja: presència restringida

* **Plató** (*Lleis i República*): interpretació positiva

* frg. *Ginecocràcia* d'**Alexis**: interpel·lació a les dones del públic, que seien en un espai marginal, “com a forasteres” (finals de la Mitja i inicis de la Nova)

c- Comèdia nova (Menandre, IV aC):

* cap interpel·lació directa a les dones

d- Grècia hel·lenística: dones destacades (sacerdotesses) en llocs preferents

Escena d'una comèdia grega. Vas del segle IV aC (British Museum)

ROMA

- *palliata*: testimonis de la presència femenina sense restriccions

Escena d'una comèdia grega.
Vas del segle IV aC (British
Museum)

Plaute, *Poenulus* 15 ss.

“Que cap vella **bagassa** no vingui a asseure’s al prosceni, i que ni el lictor ni les seves vares no diguin una sola paraula. (...) I quant als esclaus, no cuitin pas a ocupar els seients tot d’una, perquè hi hagi lloc per als homes lliures, o, si no, que paguin per a obtenir la llibertat. (...) Les **dides**, faran bé d’aguantar a caseta els nadons de bolquers, en comptes de portar-los a l’espectacle; així elles no hauran de patir set i els infantons no es moriran de gana, i no hauran de belar per aquí com si fossin cabrits afamats. Les **matrones**, que mirin i no diguin res, que riguin i no diguin res i moderin l’espinguet de llurs veus ben timbrades, i es reservin per a casa els temes de conversa; així evitaran, de passada, que els marits les considerin insuportables, aquí i a casa seva. (...)”

2. LA DONA COM A AUTORA

GRÈCIA

Textos de 7 poetesses:

Safo	VI aC
Telesil·la	V aC
Corinna	V aC

4 poetesses del període hel·lenístic (*Antologia grega*) :

Erinna	IV aC	3 epigrames
Moero	IV aC	2 epigrames
Anyte de Tegea	III aC	20 epigrames
Nossis	III aC	11-12 epigrames

cap autora dramàtica

“Dona amb stylus”, fresc de Pompeia, s.I

ROMA

33 dones escriptores en quatre gèneres literaris:

1- oratòria	Hortènsia, Mèsia i Carfània
2- epistolografia	...
3- autobiografia	Agripina la menor
4- poesia	Mèmia Timothoe, Cornifícia, Hòstia Cíntia, Peril·la, etc.

textos originals (fragments) de **8** d'elles i 2 gèneres literaris:

Epistolografia:

- ✓ Cornèlia (2 cartes a Tiberi G.)
- ✓ Clàudia Severa (invitació a Sulpícia Lepidina): II 291-293
- ✓ Júlia Domna (en una inscr. d'Efes, un carta oficial en grec)
- ✓ Paula i Eustòquia (carta a Marcel·la)

Poesia:

Sulpícia I	(6 elegies)
Sulpícia II	(2 vv o 72 –sàtira de 70)
Acònia Fàbia Paulina	(41 v monument funerari familiar)

cap autora dramàtica

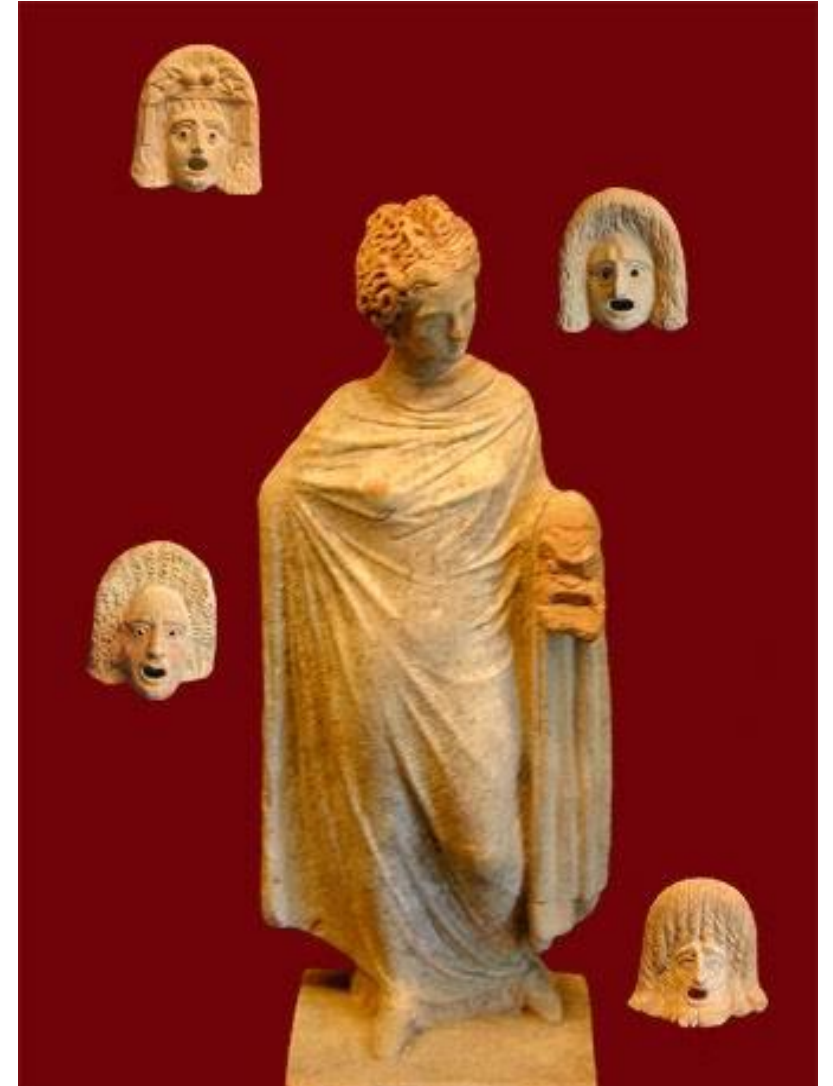
3. LA DONA COM A INTÈRPRET

Absència d'actrius als gèneres majors:

- la tragèdia
- la comèdia: *atellana*, *togata* i *palliata*

Presència d'actrius als gèneres "menors" (I aC):

- el mim
- la pantomima
- el tetimim

Figureta de terracota d'una dona jove amb una màscara grega a la mà: Tanagra, 325-300 aC

1. El mim

- segle IaC: 1) el mim com a substitució de l'*atellana* (4 pers. masc)
2) la *palliata*, en franca decadència
- Característiques:
  - 1) *embolia* o *exodia*
  - 2) diàlegs improvisats
  - 3) temàtica de contingut sexual (l'adulteri)
  - 4) els papers femenins eren interpretats per dones

NVDATIO MIMARVM

anècdota de Cató el censor

Val. Max. *Fact. et dict. mem.* II 10, 8

“Estant present ell mateix als jocs Florals, que donava l'edil Mesi, el poble va tenir vergonya de **demanar que es despullessin les mimes**. Assabentat d'aquest fet per Favoni, gran amic seu que seia a la seva vora, va sortir del teatre, per tal que la seva presència no impedís el costum de l'espectacle; el va acompanyar el poble amb un gran aplaudiment mentre se n'anava i va voler que l'espectacle se celebrés segons els antics costums. D'aquesta manera el poble va proclamar que sentia més respecte envers la dignitat d'un sol home que envers tota la concurrència.”

- Persecució dels pares de l'Església (Tertul·lià, *de spectaculis* 17.3)

2. La pantomima

- ✓ dansa
- ✓ música
- ✓ gestualitat: màscares de boca tancada [cf. relleu de Tréveris](#)

Nombroses inscripcions dedicades a cèlebres pantomimes

3. El tetimim

- ✓ període imperial
- ✓ espectacles coreogràfics aquàtics (Tetis)
- ✓ exhibicions de nus femenins

MART. *de spectaculis* 26

“Un hàbil cor de Nereides jugava per tota la superfície i va dibuixar sobre les lleugeres aigües una variada sèrie de quadres. Hi va haver un trident amenaçador amb rectes dents i una àncora amb dents corbats: ens va semblar veure-hi un rem i una nau i que brillava la constel·lació dels Dioscurs, estimada pels navegants, i que les àmplies veles s’inflaven amb manifesta curvatura. Qui va imaginar tan grans destreses en mig de les límpides onades? O Tetis va ensenyar aquests joves, o els va aprendre.” *Quis tantas liquidis artes invenit in undis? / Aut docuit lusos hos Thetis aut didicit*

Berlin,
Antikensammlung

DENOMINACIONS PER A “dona d’escena”

(1) Actrius – (2) intèrprets musicals – (3) ballarines

Gèneres híbrids - límits borrosos

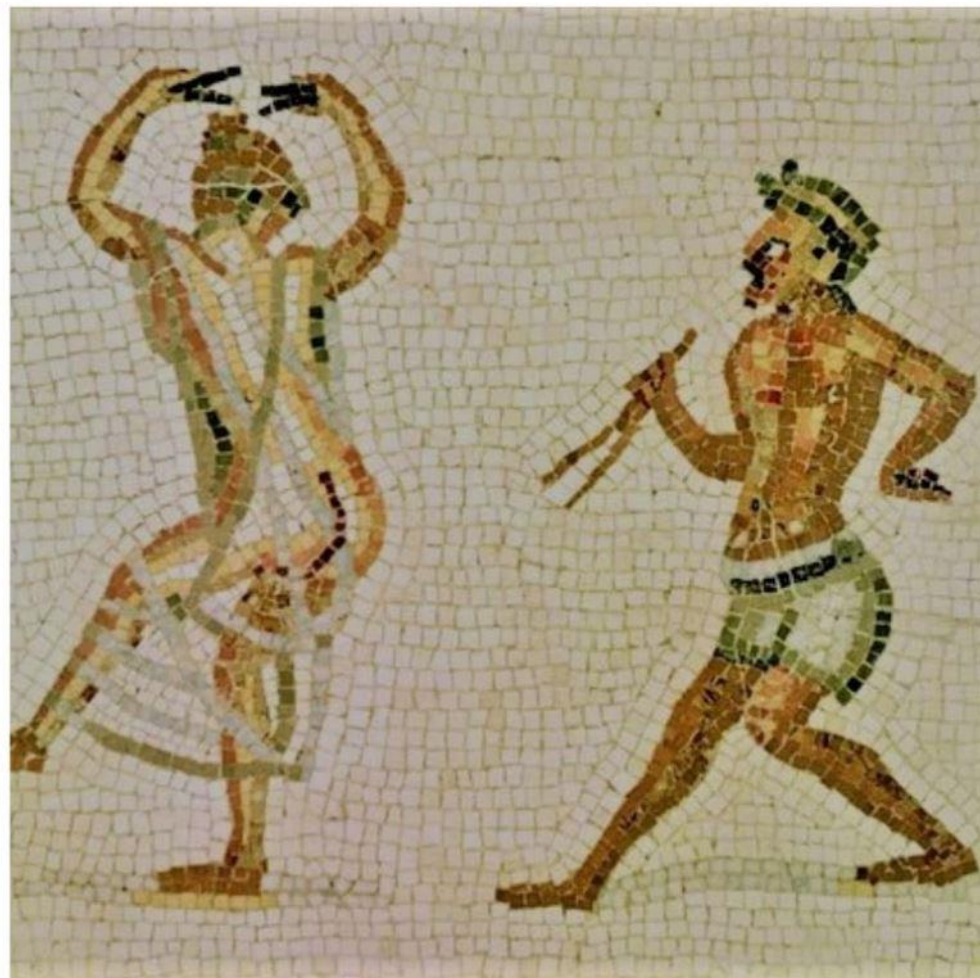
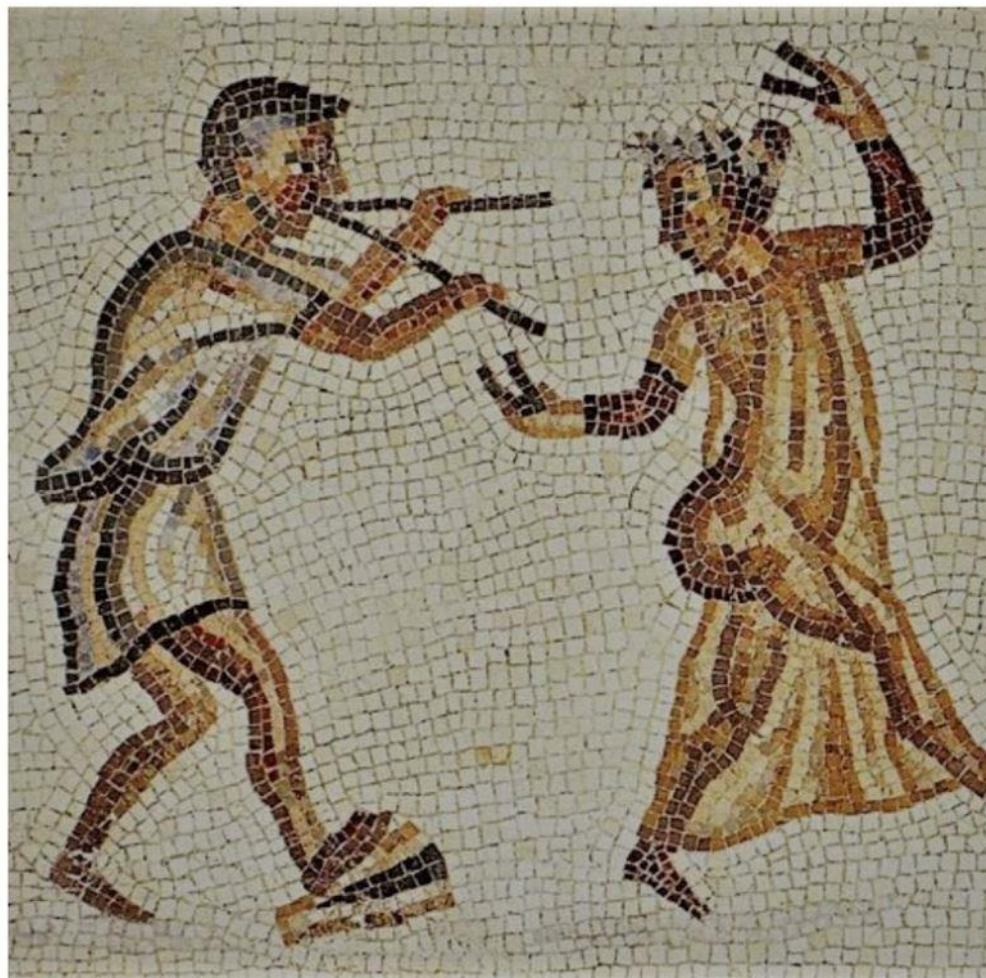
- *archimima* actriu principal, integral
- *emboliaria* actriu d’interludis (gr. *embolia*).
- *mima, mimula* actriu de mim
- *pantomima* actriu de pantomima
- *scaenica* dona d’escena (juristes)

Altres (ballarines):

circulatrix

saltatrix

gaditana

Detall mosaic de l'Aventí (ca. II dC), Museus Vaticans

“Ballarina amb cròtals”
Estatueta grega en terracota
entre 100 i 75 aC (I aC)
Museu del Louvre
Procedència: Myrina (Turquia)

“Ballarina amb cròtals”. Figureta de
terracota. 325 / 280 a.C.
Grand Palais. Museu del Louvre

“Ballarina amb cròtals”
pertanyent al grup del "concert
d'Egina"

Estatueta en terracota

entre 250 i 225 aC

Museu del Louvre

Procedència: Egina (Grècia)

Instruments de percussió (*crotala*) de fusta
Època romana (segles II-IV dC)
Karanis, Egipte
Excavacions de Karanis, 1927

Crusmata en forma de pinya
(fusta)
Període romà (segles IV-V dC)
Karanis, Egipte
Excavacions de Karanis, 1935

Sàtir que toca la flauta i s'acompanya del *scabellum*.
Als seus peus, un parell de *crusmata* (castanyoles).
Detall d'un baix relleu en marbre Museu del
Capitoli (Roma), Palau dels Conservadors -
Col·lecció Borghese

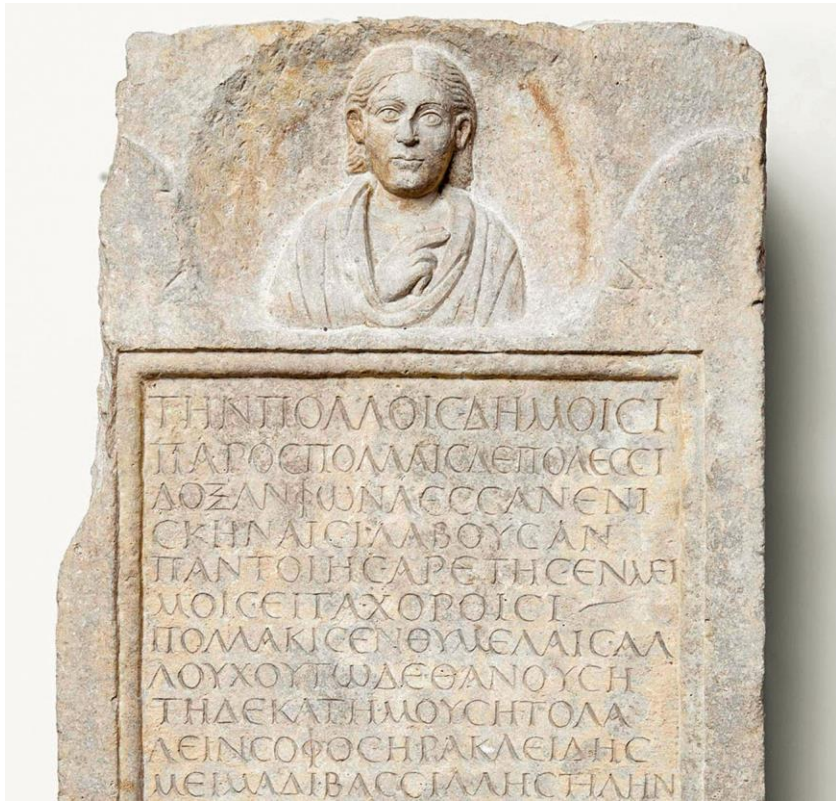
NOMS FEMENINS DESTACATS DE L'ESCENA ROMANA – textos literaris

- Arbúscula Cic. *fam.* 9, 26; *Att.* 4, 15
- Dionísia Cic. *Q. Rosc.* 48; Gell. I 5, 3 (76-62 aC)
- Volúmnia o Cíteris Cic., Verg., Plin., Plut., Sen. (...) amant d'Antoni i Corneli Gal
- Galeria Copiola Plin. *NH.* VII, 158 (55 aC: *emboliaria*; recitació als 104 anys)
- Luceia Plini; època d'August (100 anys i encara actuava)
- Origo Hor. *Sat.* 1, 2, 56
- Thymele Mart., 1, 36; Iuven. 6, 66 (pantomima, època de Domicià)

TEXTOS EPIGRÀFICS

EMBOLIARIA	
	<i>Phoebe Vocontia pantomima embolaria</i> (s. I?) - morta als 12 anys
	<i>Sophe Theorobathylliana arbitrix embolaria</i> (època d'August). Roma
ARCHIMIMA - MIMA	
	<i>Bassila, mima</i> . Aquileya (s. III d. C.) ***
	<i>Claudia Hermione archimima</i> (s. I-II dC.). Roma
	<i>Cornelia Nothis secunda mima. Augusta Emerita</i> (Lusitània-Hispània)
	<i>Ecloga mima</i> (final s. I dC.). Roma
	<i>Fabia Arete archimima</i> (s. I-II d. C.). Roma
	<i>Sophronia, mima</i> (?). Efes inscr. grafitada propera a l'orquestra del teatre d'Efes
	<i>Thalassia mima</i> (s. I-II d.C.). Roma
	<i>Luria Priuata mima</i> . Roma
PANTOMIMA	
	<i>Aelia Catella pantomima</i> (any 59). Roma (Cass. Dio, 61, 19, 1)
	<i>Hellas, pantomima</i> . Viena, Galia Narbonense
CIRCULATRIX - SALTATRIX	
	<i>Iulia Nemesis (pantomima) saltatrix</i> (s. II ?). Roma
	<i>Telethusa (pantomima) circulatrix</i> (s.I d.C., ca. 90 d.C.). Roma
	<i>Terentia Pr[imigenia] (pantomima) saltatrix</i> (s.II?). Roma

Epitafi de Bassil·la

Font: web Museu Arqueològic Nacional d'Aquileia

Per a una dona la fama merescuda de la qual ressona entre molts pobles i en moltes ciutats, per les seves innombrables qualitats en l'art del mim, i que sovint participava en el cor de l'orquestra, que no ha mort amb ella. Per a la mima Bassil·la, la desena Musa, l'actor mim Heràclides ha fet posar aquesta estela. Ella ha tingut igual honor en la vida que en la mort, doncs el seu cos reposa al llit de les Muses. Així és la vida! El teu company actor et diu: "Adéu, Bassil·la, ningú no és immortal!" CIG, III 6750 = IG, XIV 2342 = Inscr. Aq. 710.

Eucharis, mima, lliberta, morta als 14

CIL VI 10096 La noia Èucharis, lliberta de Licina i experta en totes les arts, va viure 14 anys. Ei tu, que amb la vista perduda mires les cases de la mort, atura el teu pas i llegeix el nostre epitafi, que l'amor d'un pare va manar fer per a la seva filla, allí on les restes del seu cos foren enterrades.

Quan la ufanosa edat estava en ple floriment, creixia en les arts i ascendia la meua fama amb els anys, va arribar la meua hora trista fatal i em va negar per sempre més l'alè vital. Jo que, experta i instruïda com una més de les Muses, fa poc com a membre del cor vaig embellir els jocs dels nobles i vaig actuar per al poble com a primera actriu a l'escena grega. Ah, en aquest túmul les mortíferes Parques van dipositar la cendra del nostre cos amb aquest poema. L'anhel de la patrona, l'afany, l'amor, les lloances, la bellesa romanen silencioses en aquest cos incinerat i ja en la mort callen. Com a filla he deixat els plors al meu pare i jo, que vaig néixer després, l'he antecedit en el dia de la mort. Aquí el meu catorzè aniversari fou retingut per les tenebres del déu infernal a la casa eterna. Et prego que quan marxis em desitgis que la terra em sigui lleu.

CONDICIÓ JURÍDICA I SOCIAL DE LES ACTRIUS

➤ *feminae probrosae (infamia)*

➤ llibertes i esclaves (cf. formulació onomàstica epigràfica) **text**

*AE 1993, 912 = HEp. 5, 97.: Corne[l]i[a] / P(ubli) l(iberta) Nothi[s] / secunda
mim[a] / Sollemnis et /Halyi / h(ic) s(ita) [e(st)] s(it) t(ibi) t(erra) l(evis).*

*CIL VI 10107: Dis Manibus / M(arci) Fabi M(arci) f(ilii) Esq(uilina) Regilli et Fabiae
[3] / Fabia M(arci) et l(mulieris) lib(erta) Arete archim[ima 3]*

➤ *Senatus consultus de Larinus (Tiberi):*

prohibit prestar servei remunerat al teatre:

- ciutadans *ingenui* menors de 25 anys

- ciutadanes *ingenuae* menors de 20 anys

➤ *Lex Iulia de maritandis ordinibus i Papia Poppaea (August):*

prohibició als senadors i descendents de casar-se amb una actriu o filla

Testimonis de la baixa consideració social:

CATÓ: *crassatores spatiatores* (“ganduls ambulants”),
greges (“ramats”),
cateruae (“bandes”)

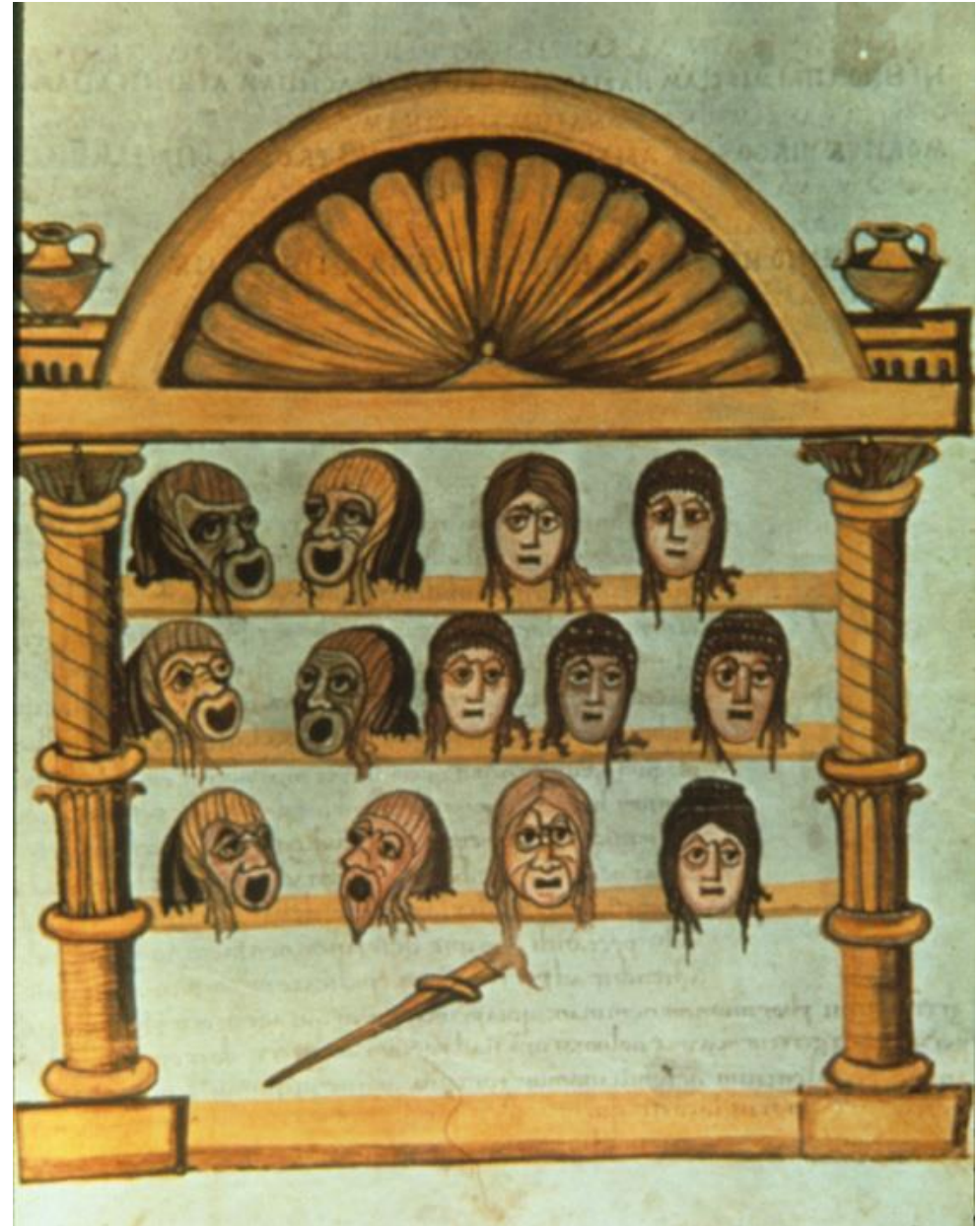
LLEI XII TAULES: els còmics, indignes de servir a l'exèrcit o votar a les assemblees

CORNELI NEPOT: espectacle vil i difamatori, indigne de persona de bé

TÀCIT: els còmics, “poc virils”, “efeminats”, mal exemple per als joves

4. LA DONA COM A PERSONATGE

(de la comèdia)

Manuscrit medieval que representa una vitrina amb màscares

Palliata = rols funcionals (previsible i inalterable segons tipologia)

- personatges femenins a Plaute: *Els Captius, Trinummus*: cap
Pseudolus: sense diàleg (Fenícia - cartes)
Cistellaria: 6 personatges (2 meretrices, 2 lenae, 1 matrona, 1 ancilla)
la resta: 2-4 personatges
- Plaute: 151 masculins (77%) vs 45 femenins (33%)
- Plaute + Terenci = **75** personatges femenins que parlen

Volum de versos assignats a personatges femenins:

- 1) Comèdia llatina: **24.000 versos** (26 obres)   a- Plaute: **12,4%**
b- Terenci: **11%**

2) Comèdia grega: percentatges desiguals

- a- Aristòfanes: - *Lisístrata, Tesmofòries, Les assembleistes*: 56,46%
- les 8 comèdies restants: 4,8%.

- b- Menandre: 8,48% de participació femenina

Tipologia

Personatges secundaris:

- 1) *uirgo, puella* (“noia”)
- 2) *ancilla* (“esclava”), *anus* (“vella”), *nutrix* (“dida”)

Personatges principals:

- 3) *matrona* (“esposa”)
- 4) *meretrix* (“meretriu”)

1. VIRGINES (PVELLAE)

a- en mans d'un alcavot, reconegudes i salvades:

Adelphasium ("germaneta") i Anterastilis a *Poenulus*

Planesium ("extraviada") a *Curculio*

Palaestra ("manyosa") a *Rudens* (*Rud.* 185 ss; 664 ss)

b- noies de família respectable: FORA D'ESCENA

Phaedria a Aulularia

(la germana de Lesbònic a *Trinummus*)

Pamphila a *Adelphoe*

Filomena a *Andria*

✓ Antíphila (*Heaut*) única *virgo* en escena a Terenci (*heaut.* 381)

EXCEPCIÓ: la filla del paràsit Saturio al *Persa* (*uirgo*)

Persa 336; 344: amabo, mi pater, /
quamquam libenter escis alienis studes, /
tuin ventris causa filiam vendes tuam?

Persa 334: - Digues pare, si us plau! Per molt delerós
que vagis del menjar dels altres, ¿series capaç de
vendre la teva pròpia filla, per tal de donar satisfacció
al teu ventre?

344: Em tens per una esclava o per una filla?

2. SERVAE, ANVS, NVTRICES

poca presència (1, 2 escenes)

funció dramàtica:

- 1- ajuden al desenvolupament de l'acció
- 2- perfilen millor els personatges principals
- 3- humor ocasional

→ ANVS VINOSA

Leena (*Curculio*)

Curc. 137-8; 76: "Fèdrom (...) tu preocupa't que no passi set, i jo ja et duré aquí el teu amor de seguida."

Curc. 76 (Fèdrom explica a Palinur): "Aquí dins acostuma a jeure una vella que guarda la porta, Leena per nom, una dona que beu a l'engròs i sense amarrar".

Lena, mare de Gimnàsia (*Cistellaria*)

Cist. 149: "A aquesta vella li agraden les dues coses: molt xerrar i molt xerricar!"

Altres:

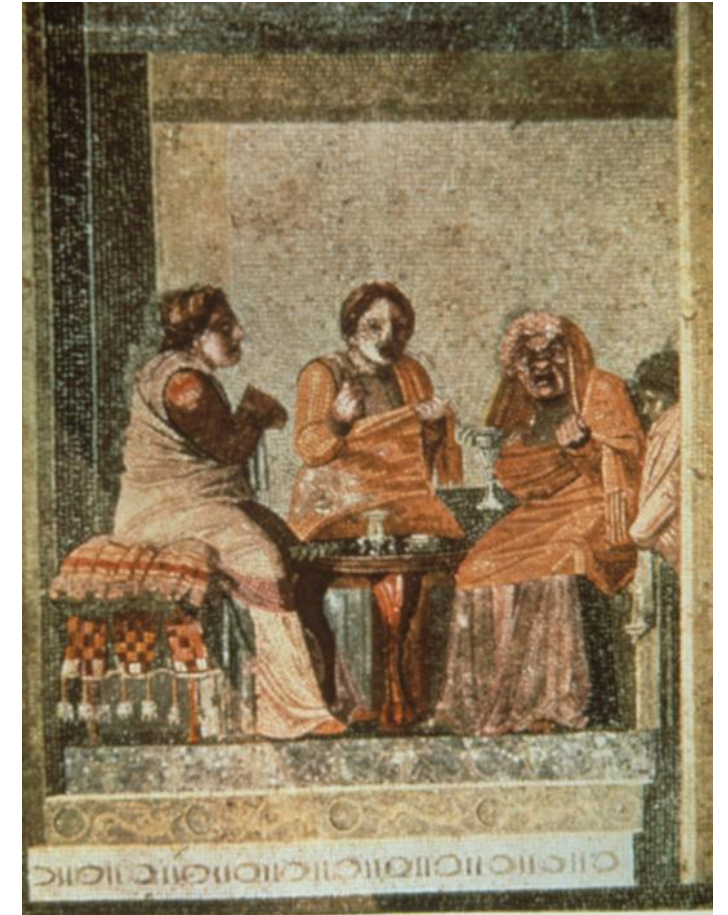
Milfidipa, esclava d'Acrotelèutia (*Miles*, 1037 i ss)

Pardalisca, esclava de Cleòstrata (*Casina*, 621)

Astàfia (*Truculentus*, 256; 669)

Estàfila (*Aul.*)

Personatges secundaris, Plaute

Escena de Menandre amb dones menjant

3. MATRONAE

Personatges principals, Plaute

Oposició antagònica funcional: *meretrix* – *matrona*

Cist. 21-41 (Lena, mare de Gimnàsia a Selènia)

“Per Pòl·lux, les de la nostra classe, Selènia meva, cal que siguem amables les unes amb les altres i ens tinguem una bona amistat. No veus aquestes dames de l’aristocràcia, aquestes nobles matrones, com en són d’amigues i com intimen entre elles? Nosaltres, tot i fer com elles fan, tot i prendre exemple de llur conducta, amb prou feines podem anar tirant i, a més, d’allò més mal vistes per tothom! (...)”

Òptica poc atractiva de la matrona:

- mal caràcter, desconfiades
- marits infidels o sospitosos: Artèmona-Demènet (*Asin.*), Cleòstrata-Lisídam (*Cas.*),
matrona- Mencme I (*Men.*) / Dorippa-Lisímac (*Merc.*)

▪ *uxores dotatae*

Men. 559-569:

MATRONA_I per això m’he casat jo, perquè el marit em robi tot allò que trobi per casa per dur-ho a la seva amant? (...) I ara què faré?

RASPALL_ El de sempre: pegar-li una bona bronca.

Eròtia

Esposes modèliques:

Pàmfila i Panègiris (*Stichus*, 134) – amoïnament d'Antifó, el pare

“la meva disposició és la mateixa ara, en la pobresa, que abans en la riquesa”
idem animust in paupertate qui olim in divitiis fuit

Alcmena (*Amphitruo*): **CODI DE CONDUCTA IDEAL** *Am. 839*

“No considero pas com a dot meu allò que anomenen un dot, sinó l'honestedat, la vergonya, el domini de les passions, el temor als déus, l'estimació dels pares, la bona avinença amb els parents, ésser amb tu submisa, tant com generosa amb els bons i servicial amb les persones honrades”.

4. MERETRIX

Tipologia:

a- expertes i mercenàries

Eròtia (*Men.*)

Men. 191 RASPALL: “Les meretrius només acaricien quan tenen alguna cosa a la vista per rapinyar” (*meretrix tantisper blanditur, dum illud quod rapiat videt*)

Baquis I i Baquis II (*Bac. 102*)

Phronesium, “la llesta” (*Truc. 231; 887*)

Diniarc,

Estratòfanès i

Estràbax

Acroteleutium, “La no-va-més, La top”

(*Miles 878*:

“Tan ximple em fas, i tan innocent, d’embolicar-me en afers que no són del meu ram, o de prometre’t la meva ajuda, si en aquesta feina m’hagués de mostrar incapaç de malícia o murrieria?”

b- inexpertes i enamorades (*bonae meretrices*) > font de *uis comica*

Pasicompsa (*Merc. 510*)

Selenium (*Cist. 83*)

↔ Gymnasium

Philaenium (*Asin. 537, 542*)

↔ Cleraeta

Philematium (*Most. 214; 191*)

↔ Scapha

Terenci: predomini del tipus b: Thais (*Eun*), Bacchis (*Hec*) *Hec. 775; Hec. 833*

LA LENA (-leno)

Funció-recordatori: la meretriu està incapacitada per al matrimoni / mater

Scapha “cuba” (*Most.*) – criada de Philematium

Most. 188-190: “Per Pòl·lux! M’admira que tu, una noia tan llesta, aciençada, i ben instruïda, ximplegi d’una manera tan ximple (...) I és clar que t’equivoques: de pensar només en ell, de desviure’t per complaure’l i desdenyar els teus altres adoradors. És de dones honrades, no de cortesanes, fer-se l’esclava d’un sol enamorat.

Lena (*Cist.*) – mare de Gymnasium

Cist. 78-81: “Fa més per una matrona, Selènia meva, això d’estimar-ne només un i de passar-se tota la vida amb aquell amb qui t’has casat una vegada per sempre. Però una cortesana, és d’allò més semblant a una ciutat pròspera: ella sola no pot fer anar bé les coses, ha de comptar amb molts homes.

Melaenis “La bruna” (*Cist*) – mare adoptiva de Selenium

Cleareta “La virtuts” (*Asin*) – mare de Philaenium

1- Classificació “moral”:

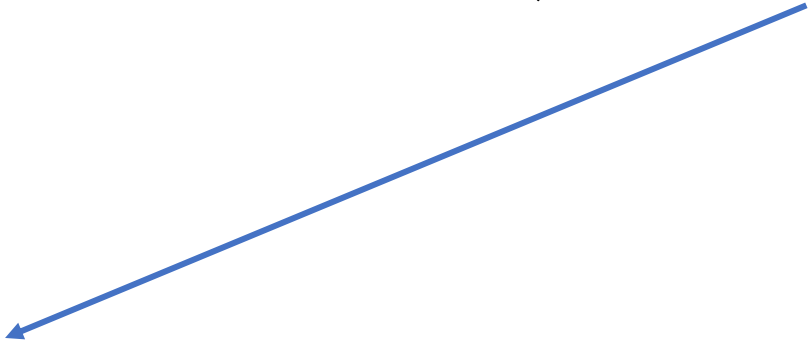
a- *malae meretrices*

b- *bonae meretrices*

2- Classificació de rang (en funció de la clientela) – consciència de “classe”

a- *meretrix*

b- *scortum*

Poen. 263 ss: ADELFAZIA (a la seva germana Anterastilis) “No voldràs pas barrejar-te amb aquelles escalfa-cadires (*prosedas*), amigues de la gent de molins (*pistorum amicas*), aquelles deixalles enfarinades (*reliquias alicarias*), moixes i empeguntades de perfum de jonc (*schoeno delibutas*): unes xarxotes, pendents sempre del que vulguin els esclaus i que fan pudor d'estable i a resclosit, cansades de seure (*sellam*) i d'escalfar tamborets (*sessibulum*) al carrer, que mai encara cap home lliure no ha tocat, ni mai no se les ha endutes a casa, meuques de dos xavos (*scorta diobolaria*) de la xusma servil”.

5. LA DONA COM A REFERENT

Escena dels *Adelphoe* de Terenci

1. La comèdia és un món al revés
2. Rerafons ideològic sobre la naturalesa i posició social de la dona

Saviesa popular sobre la naturalesa femenina (profunda misogínia):

Curc. 591: “He sentit que un poeta antic va escriure en una tragèdia que dues dones són pitjor que una. I així és.” *Antiquom poetam audiui scripsisse in tragoedia mulieres duas peiores esse quam unam. res itast.*

Identificació estereotipada de la dona amb **4 defectes**:

a- intrínsecament perversa, múrria i mentidera

Am. 836: *mulier es, audacter iuras* (“ets dona, jures en fals”) - Amfitrió a Alcmena

Miles (457; 185) 888: “Quan es tracta de fer alguna cosa amb dolenteria i malícia, una dona té la memòria sempre fidel i ben desperta. És quan s’ha d’obrar amb bondat i lleialment, que es tornen oblidadisses; no es poden recordar de res”. - Acrotelèutia

b- mancada de seny i sempre s'equivoca

SEN. de ira, II 30, 1: mulier est, errat

Miles 785-6: PALESTRIÓ_“No cal pas que tingui seny; cap dona no en té.”

c- indiscreta, bocamolla i indigna de cap crèdit

*Aul. 125 (Eunòmia a Megador): “No em passa per alt que som tingudes per carregoses; som considerades totes unes autèntiques cotorres, i amb raó! i, ben cert, diuen que ara ni mai no s’ha pogut trobar cap dona que fos muda”. *quamquam haud falsa sum nos odiosas haberi; nam multum loquaces merito omnes habemur, nec mutam profecto repertam ullam esse <aut> hodie dicunt mulierem <aut> ullo in saeclo.**

*Rud. 1114 (Tracalió al pescador Gripus): “una dona callada val sempre més que una de xerraire”. *quia tacita est melior mulier semper quam loquens.**

d- interessades i “escurabutxaques”

Miles 688 (Periplectòmen): “Abans que cantés el gall, ja em despertaria per dir-me: ‘Dona’m diners, marit, per fer un obsequi a la meva mare per les calendes; dona-me’n per comprar espècies; dona-me’n per pagar, el dia de les Quinquàtries, a la fetillera, a la interpretadora de somnis, a l’endevina, a l’haruspicina (...) Són aquestes exigències de les dones, i moltes altres de semblants, que em mantenen apartat d’una muller que no pararia d’escalfar-me el cap amb romanços d’aquest estil”.

Les pròpies dones,

conscients de la seva desgraciada condició:

Bacch. 41 (Baquis I a Baquis II): “No hi ha cosa més desgraciada que una dona”.

Miserius nihil est quam mulier.

EL MATRIMONI

- rebuig al matrimoni (cf. *Men.* 782; *Artèmona, Asin.*; *Clèustrata, Cas.*; *Dorippa, Merc.*)
- **adulteri**: doble moral

moechus / moecha

Curc. 36 (l'esclau Palinur al seu jove amo Fèdrom): "Mentre no et fressis camí per terreny vedat, mentre t'abstinguis de casada, vídua, verge, de joves i minyons de casa bona, enamora't de qui vulguis."

- el matrimoni com un **càstig** que cal evitar:

Miles. 680, 685, 705 (contra tenir fills), 720; 685-700; *Cas.* 290-291; *Trin.* 1185-6.

Rebuig a les *uxores dotatae* *Aul.* 475; 478-482; 534; *Asin.* 87; 901; *Most.* 279; 702; *Persa* 385; *Trin.* 687.

- conflictes matrimonials

odi envers l'esposa

Men. 110-115 (Menecme I a la seva dona): “Si no fossis tan dolenta, tan estúpida, tan rebel i insuportable, detestaries tu mateixa allò que veus que el teu marit detesta. D’ara en endavant, si em tornes a fer el mateix, t’asseguro que et faig fora de casa, et repudio i t’envio amb el teu pare. Perquè no hi ha vegada que jo vulgui sortir de casa, que no em detinguis, em cridis, m’empipis amb preguntes: que on vaig, què faig, de què m’ocupo, què vaig a buscar, què duc, què he fet mentre estava fora. M’he casat amb un agent de duanes.

por de l'esposa

Merc. 584 (el Vell Lisímac al seu amic Demifó): “Li hauries de trobar un allotjament a aquesta noia. Et ben asseguro que no la tindrè a casa ni un dia més. Em fa una por la meva dona! Si demà, quan torni del camp, la troba aquí, se n’arma una de bona!”.

desig de veure-la morta

Asin. 19-22 (l'esclau Líban al vell Demènet): “Així com tu vols que el teu únic fill sobrevisqui, sa i estalvi, jo et conjuro per la teva pròpia vellesa i per aqueixa a la que tu tens tanta por, la teva pròpia dona: si em dius avui alguna mentida, que la teva dona et sobrevisqui tot un segle; i, mentre ella segueix amb vida, una mala mort acabi amb la teva”.

revenja per part de l'esposa

Cas. 149-160 (Cleòstrata): “Txss, calla i ves-te'n. No preparo res, avui no es cuinarà en aquesta casa. Ja que ell ens fa la guerra a mi i al seu fill, per satisfer els seus capricis amorosos, maleït cràpula, el mataré de gana, el mataré de set, a força de males paraules i males obres li ajustaré els comptes a aquest vell enamorat. Per Pòl·lux, que l'esclafaré a consciència sota el pes dels meus impropèris. I faré que tingui la vida que es mereix, pastura de l'Aqueront, seguidor de disbauxes, estable d'iniquitat”.

➤ consells de resignació i prudent sotmetiment de l'esposa

Cas. 205-7 (Mírrina a Cleòstrata): “Au va, calla, tonta, i escolta. Tu no t’has d’oposar als seus capricis, deixa’l que estimi; deixa’l que faci el que vulgui, doncs a tu a casa no et falta de res”.

Men. 799 (pare a Matrona): “Si té culpa d’alguna cosa, el recriminaré més que a tu. Però, atès que no t’escatima joies ni vestits i et proporciona esclaves i aliments, el millor, filla, és que siguis raonable”.

CONSCIÈNCIA DE LA DISCRIMINACIÓ PER RAÓ DE SEXE

Al·legat reivindicatiu

Merc. 817 (vella esclava Sira): “Per Càstor, les dones viuen sota una llei molt dura i molt més injusta que els homes, les desgraciades. Doncs si un marit manté una amiga d’amagat de la seva dona i aquesta arriba a assabentar-se’n, ell està segur de la seva impunitat. Que una dona surti sola de casa sense que ho sàpiga el marit! Li forma un procés i ja està repudiada. I dic jo, si una dona honrada es contenta amb un sol marit, per Càstor!, per què un marit no es contenta amb una sola dona? Si es castigues els marits que mantenen una amiga sense que ho sàpiga l’esposa de la mateixa manera que es repudia les dones que han comès alguna falta, us garanteixo que hi hauria més marits sense esposa que dones sense marit.”

Plutarc, *Vida de Cató* 9, 6:

Deia (...) que en tota la seva vida, de tres coses només s'havia hagut de penedir: la primera, d'haver confiat un secret a la seva dona; la segona, d'haver-se embarcat per un viatge que hagués pogut fer per terra; i la tercera, d'haver passat un dia sense fer res.

BIBLIOGRAFIA

LA DONA COM A ESPECTADORA

BRIOSO SÁNCHEZ, Máximo (2005) "Las mujeres, ¿Espectadoras del Teatro Clásico Griego?" *Habis* 36, pp. 77-98

HENDERSON, Jeffrey (1991) "Women and the Athenian Dramatic Festivals", *Transactions of the American Philological Association* 121, pp. 133-147.

LA DONA COM A AUTORA

LÓPEZ, A. (1980) «Escritoras latinas: las prosistas». *Estudios de filología latina en honor de la profesora Carmen Villanueva Rico*. Granada, pp. 47-69.

(1994) *No sólo hilaron lana. Escritoras romanas en prosa y verso*. Madrid; (1999) "Mujeres en busca de la palabra, desde Roma a nuestro mundo", *Florentia Iliberritana* 10, pp. 163-186.

WEST, M.L. (1978) «Die griechischen Dichterinnen der Kaiserzeit». *Kyklos*. Berlin-New York, p. 101 i s.

RAYOR, D. (1991) *Sappho's Lyre: Archaic Lyric and Women Poets of Ancient Greece*. L.A. California.

- (1993) «Korinna: Gender and the Narrative Tradition». *Arethusa* 26, pp. 219-231.

LA DONA COM A INTÈRPRET

PEREA YÉBENES, Sabino (2004) "Extranjeras en Roma y en cualquier lugar: mujeres mimas y pantomimas, el teatro en la calle y la fiesta de Flora", *Gerión Anejos* 8, pp. 11-43.

QUINTANA ORIVE, Elena (2003) "Sobre la condición jurídica de los actores en el derecho romano", *Revue Internationale des droits de l'Antiquité* 50, pp. 301-315.

QUINTILLA ZANUY, M.Teresa (2014) "Las Puellae Gaditanae: del tópico literario a la realidad profesional", AAVV (coord.) *Baetica renascens*.

ROUECHÉ, Ch. (2002) «Images of Performance. New Evidence from Ephesus», en P. EASTERLING / E. HALL (Eds.), *Greek And Roman Actors*, pp. 254-281.

WEBB, R. (2002) «Female Performers in Late Antiquity», a P. EASTERLING / E. HALL (Eds.), *Greek And Roman Actors*, Cambridge, pp.282-303.

LA DONA COM A PERSONATGE

DUCKWORTH, G.E. (1952) *The nature of Roman comedy*, Princeton, capítols 9 i 10 (pp. 236-300).

DUTSCH, D. (2008). *Feminine Discourses in Roman Comedy: On Echoes and Voices*. Oxford University Press; (2019) "On Mothers and Whores: Gender in Roman Comedy," in Martin Dinter (ed.) *Cambridge Companion to Roman Comedy*. Cambridge University Press, 2019.

GONZÁLEZ VÁZQUEZ, C. (dir) (2003). *Diccionario de personajes de la comedia antigua*, Madrid, Pórtico

LÓPEZ LÓPEZ, M. (1991) *Los personajes de la comedia plautina: nombre y función*. Lleida; (2006) *Invitación a Plauto: el hombre, el cómico, la obra*. Rosario.

LÓPEZ, A. i POCIÑA, A. *Comedia romana*, Madrid, Akal, 2007.

PANSIÉRI, C. (1997) *Plaute et Rome ou les ambiguïtés d'un marginal*. Latomus, Bruxelles.

RABAZA, B., PRICCO A.R., MAIORANA, D.P.R. (1998) "El personaje *meretrix* y la regulación del comportamiento ajeno", a A. Pociña – B. Rabaza (eds.), *Estudios sobre Plauto*, Madrid, Ediciones Clásicas, pp. 3-46.

LA DONA COM A REFERENT

LÓPEZ, A. (1998) "Reflejos de la sociedad romana en las comedias. El caso de Plauto", a A. Pociña – B. Rabaza (eds.), *Estudios sobre Plauto*, Madrid, Ediciones Clásicas, pp. 3-46.

QUINTILLA ZANUY, M.T. (2006) *La dona a la llengua llatina. Descripció lèxica i interpretació etnolingüística*. Lleida. Pagès editors.